

**UNHAS NOTAS Á VERSIÓN GALEGA DE ANNIE HALL (1977):
REFLEXIÓNS ENFIADAS AO IMPACTO DA TRADUCIÓN
NA MUDANZA LINGÜÍSTICA
NOTES ON THE GALIZAN VERSION OF ANNIE HALL (1977):
REFLECTIONS ON THE IMPACT OF TRANSLATION ON LANGUAGE CHANGE**

Manuel Arca Castro
Tradutor profesional
ORCID: [0000-0003-0341-7509](https://orcid.org/0000-0003-0341-7509)
manuelarcacastro@gmail.com

[Recibido 25/08/21; aceptado 12/12/21]

Annie Hall (Annie Hall). 1977. Woody Allen. United Artists Corporation.
Tradución para a dobraxe: Manuel Arca Castro.

Desde esta tribuna que se nos brinda aos profesionais, foron moitas as reflexións e as xustificacións que se compartiron a teor dos misterios que encerra a tradución de textos literarios ao galego. Por iso, dáme algo de vertixe que sexa este o primeiro artigo que aborde a realidade das obras audiovisuais, coa miña breve, se ben intensa, carreira como tradutor desta clase de encomendas.

Unha das miñas maiores obsesións ao desempeñar o oficio é a preocupación continua a propósito do impacto que exercen as obras audiovisuais nos procesos de mudanza lingüística. Non pretendo evocar posicionamentos puristas ou saudades sobre a calidade do idioma noutrora, e mais no entanto, teño para min que as linguas románicas atravesan un proceso de perda de xenio e de expresividade propias a causa, en parte, da intervención das malas traducións audiovisuais que non dan fe da maneira nosa de nos expresar por se endebedaren en exceso co texto de partida.

Este proceso transforma e reconfigura os falares espontáneos, de forma que, por exemplo, aquilo que para o usuario tradicional se revela como unha forma marcada, perde tal categoría, ou o que constitúe un abano amplo de matices, devén moitas veces nas traducións nunha única palabra neutra, aséptica¹: o verbo *facere* adopta os usos todos de *to do* e *pertencer* os propios de *to belong*; *admitir* substitúe a *recoñecer* e *confesar*; o *should* e o *let* penetran con forza na lingua falada mediante a aparencia dos omnipresentes *deber* e *deixar*; o vivísimo «á chuvia» recúa en tanto que gaña presenza o requintado «baixo a choiva»; a gama de adverbios redúcese á catividade; as frases imprégñanse de afectación

¹ Este código híbrido, que non é nin moito menos exclusivo dos contextos galego e español, recibe a denominación na literatura especializada de *dubbese* ou *synchronien*. O curioso é que hoxe en día o tal código xa transcendeu o audiovisual traducido e penetra case sen sermos conscientes nas ficcións propias.

ao son da sintaxe anglosaxoa... En fin, quen lles dera aos que se gaban seguido de tanto *escoitar* e non se limitaren a *ouvir*.

Ao denunciar este devalo, tampouco busco xustificar as traducións hiperenxebres, ricas en vocabulario e pobres en autenticidade expresiva, que aparecen de cando en cando no mercado editorial e que, coa desculpa de emancipar a lingua, desvirtúana a niveis similares e devólvenlla irrecoñecible ao falante de toda a vida. Para traducir ben non hai como ler a quen sabe escribir e escoitar (aquí si!) a quen sabe falar (porque falou e fala, e non é redundancia), sen necesidade ningunha de demostrar a cada parágrafo o moito vocabulario diferencial que un coñece. E talvez esta regra cobre aínda máis sentido no caso das obras audiovisuais, pois o que se reflicte na esmagadora maioría dos casos é a expresión humana á solta.

Se escollín a longametraxe *Annie Hall* (1977), foi porque a considero un traballo chave dentro da historia da tradución audiovisual ao galego —que naceu como tal no ano 1985 ao amparo da Televisión de Galicia— polos seguintes motivos:

1. É un filme canónico que revolucionou a técnica cinematográfica.
2. Intégrase na traxectoria dun dos directores máis relevantes do século pasado e do presente, cuxa filmografía, case por enteiro, gozou de certa presenza ao longo destas décadas na grella da TVG.
3. Conta cunha tradución para subtítulo do ano 1992, encargada polo noso ente público á experimentada tradutora Rosa Camiña, quen traduciu boa parte do histórico deste director; entre outros títulos, *O durmiñón* (1973), *Zelig* (1983), *Días de radio* (1987), *Delitos e faltas* (1989), *Misterioso asasinato en Manhattan* (1993), *Balas sobre Broadway* (1994), *Poderosa Afrodita* (1995), *Todos din «I love you»* (1996) e *Blue Jasmine* (2013)².
4. Parece tratarse dun deses casos inusitados en que a TVG programa dúas versións, unha subtitulada e outra dobrada, en épocas tan distintas (case tres décadas de distancia separan a primeira, de 1992, da segunda, de 2021).
5. A versión galega deléitase coas interpretacións dos actores Chema Gagino e Beatriz García, voces habituais de Woody Allen e de Diane Keaton desde os albores da década dos anos 90. Sería de interese estudar a súa evolución desde un prima artístico, confrontándonos as dobraxes daquela altura coas actuais.

O fío argumental da película penso que é sobradamente coñecido, mesmo polo público non iniciado: Alvy (Woody Allen) é un corentón medio neurótico que gaña o pan como humorista. Cando se creba a relación coa súa moza Annie (Diane Keaton), empeza a darlle voltas á súa traxectoria e ás súas parellas anteriores para dar coa chave do problema, mais o que frustra os namoros non son, senón, as súas obsesións e manías persoais.

² Aproveito para pór en valor o traballo das compañeiras, agora veteranas, que entregaron a súa intelixencia a este labor e que dignificaron, con moita vontade e sen alicerces sequera, un galego de referencia e de calidade, adaptado a todas as situacións da sétima arte, que non son outras que as que nos vai deparando a propia vida. A historia da tradución audiovisual ao galego escríbese en feminino.

A TVG encomendou a dobraxe deste filme en marzo de 2021 á empresa Cinemar Films (Ames). Olalla Piñeiro puxo a andar a produción da versión galega e así delegou a tradución nas miñas mans, a dirección do conxunto artístico en Óscar Fernández e as mesturas de son en Emilio García. Os actores dobraron cadanseus papeis ao longo da primeira semana de abril e o traballo definitivo estreouse na madrugada do 29 de xuño do mesmo ano. Imos centrar este artigo na encarga de tradución e na súa integración no proceso completo.

Para encozear, por moi atípico que resulte, vou recoñecer os erros que cometín nesta tradución; ao cabo, tanto dá cantas lecturas lle pegue un ao texto: mil veces que un revisa de principio a fin, mil veces que lle pasa a mesma falla por diante dos fociños. Querendo fuxir da sombra do *lactancia* (que segundo a Academia é a «forma menos recomendable», mentres non mude o vento), confundín as palabras *lactación* e *latencia*, e pouco máis adiante, quixen ouvir un «psychologist» onde se dicía un «I sell tallises». Aínda ben, quedou todo amañado antes de pousarmos o guión impreso no atril grazas ao ollo e ao ouvido atentos do director da dobraxe.

Ora que xa quedan os pecados confesados, si que me gustaría salienta o que penso que son «acertos» da versión galega desta longametraxe. Puxen moito tento para ofrecer unha lingua de noso, con atención ás formas tradicionais e á expresividade propia (nada que, por outra parte, non busque, na medida en que mo permitir a obra, en todos os traballos que me caen polas mans). A primeira frase da película constitúe unha declaración de intencións neste senso: fronte ao artificioso «Hai un vello chiste que...», o protagonista diríxese á cámara cun «Non saben o conto de...?». Sirva tamén estoutro exemplo como mostra:

ALVY: I always felt my schoolmates were idiots. Melvyn Greenglass, you know, fat little face, and Henrietta Farrell, just Miss Perfect all the time. And Ivan Ackerman, always the wrong answer. Always.

IVAN: Seven and three is nine.

ALVY: Os meus compañeiros da escola eran medio parvos. Melvyn Greenglass, o da cara de rebolo; Henrietta Farrell, quen todo o sabía e todo o entendía; e Ivan Ackerman, que non daba unha. Nin unha!

IVAN: Sete e tres fan nove.

Procuramos tamén espremer as posibilidades que nos brinda a intrahistoria da lingua para alcanzar o nivel de expresividade que imprimía o guión orixinal en certas escenas. Nun momento, Alvy dille a Annie que a quere tanto tanto que ten que discorrer unha palabra para expresar o que sente, e sáelle un «I love you! I /love you!» espontáneo que vertemos como «Adórote! Adóurote!», ao xeito dos hiperenxebrismos do galego literario de comezos do século XX. Así mesmo, bríndase outra homenaxe á nosa tradición artística na seguinte escena entre Alvy e Robin, a súa segunda exmuller, que ansiaba converterse en escritora afamada:

ALVY: I'm so tired of spending evenings making fake insights with people who work for *Dysentery*.

ROBIN: *Commentary*.

ALVY: Oh, really, I heard that Commentary and Dissent had merged and formed *Dysentery*.

ALVY: Estou ata as orellas de lle ter que poñer boa cara á xente da revista Furriqueira.

ROBIN: Sementeira.

ALVY: Pois logo será que todo o que sementa esta xente non dá máis ca furriqueira.

Unha das novidades que introduce Allen neste traballo é o uso duns subtítulos na pantalla para revelarlle ao espectador o que os dous membros da parella protagonista pensan un do outro mentres falan. Non sei por que motivo nas versións en español e catalán se prescindiu deste recurso cómico que na emisión galega si que se incorporou:

Imaxe 1: Fotograma da versión galega de Annie Hall.

A verdade é que, coa resolución do seguinte xogo de palabras, non quedei satisfeito de todo, mais o tempo imponse sobre nós nunha industria en que todo ten que estar feito para onte. No principio do filme, Alvy acusa outro personaxe de antisemita cando se lle dirixiu con este inoportuno *lapsus linguae*:

ALVY: You know, I was having lunch with some guys from NBC, so I said ... uh, "Did you eat yet or what?" and Tom Christie said, "No, *didchoo*?" Not, *did you, didchoo* eat? Jew? No, not *did you* eat, but *Jew* eat? *Jew*. You get it? *Jew* eat?

ALVY: Mira, fun xantar cuns tipos da NBC, e pregunteilles por que levaban un tempo medio decaídos, e dime Tom Christie: «Porque non me xudía a inspiración». Non dixo «xurdía», de xurdir, saíulle «xudía», «xudeu». «Xudía». Comprendes? «Xudía».

Recoñezo a forte intervención no texto sobre o estado de ánimo dos traballadores da NBC (coitados, que culpa terán eles de que ao tradutor non lle dese o cacho para idear un xogo de palabras máis acaído?), pero tamén que o castelán e o catalán ofrecían ben máis posibilidades para recrear o chiste (na primeira versión aproveitouse a homofonía de *judía* e na segunda apostouse por unha confusión entre *jueu* e *ja ho heu*). De todas as maneiras, creo firmemente que o que se gaña e o que se perde nunha tradución é sempre

moi relativo; de feito, sen a existencia da mediación interlingüística, a nosa cultura sería, sen dúbida, máis pobre. Outramente, a tradución pode darlle mesmo unha dimensión nova a un chiste presente no guión orixinal ao integralo nun polisistema diferente, e tal é o caso da seguinte intervención, na boca dun repugnante erudito que fai gala, na fila dun cinema a grito pelado, do pouco que sabe sobre cinematografía (e do moito que coñece o DRAG, abofé):

SEÑOR DA FILA: Coma Samuel Beckett: a técnica espértame admiración, pero non me enche por dentro.

ALVY: De enchelo a labazadas tiña eu gana.

SEÑOR DA FILA: *Weltanschauung*, é a palabra!

ALVY: Estarán na primeira cita, claro. Coñeceríanse a través dun anuncio dunha revista literaria: «Profesor Universitario busca muller á que lle gusten Mozart, James Joyce e a sodomía».

Para pór o ramo a este pequeno artigo, direi que celebro que unha das mellores comedias románticas da historia do cinema se achegue por fin á nosa *Weltanschauung*, claro, e mais así e todo, receo de que, agora emitida, vai quedar fechada nunha gabeta ata que a algún programador lle reine recuperala outra madrugada, lonxe dos países en horario de máxima audiencia dos que gozou a filmografía deste director nos anos 90. Talvez o impacto que exerce a tradución cinematográfica ao galego xa non é tal, e menos en tempos de consumo audiovisual á carta; agora, o mercado esíxenos os guiños nun relampo para satisfacer a demanda delirante de visionamentos a «velocidade 2x». Con todo e iso, se aínda hai tradutores que seguimos cismando naquela ou naqueloutra palabra, na dificultade para recrear cada acto de fala ou nos misterios dos textos³ será porque nos fai falta esa satisfacción que nos deixa o nobre oficio de «anosar» a vida, de pór o mundo en galego e o galego no mundo.

³ Cada texto traducido ten vida de seu; só así se explica que os responsables da versión hispanoamericana modificasen, á maneira do Allen con aquel filme nipón, a *galiña* e os ovos da metáfora da coda do filme, de maneira que o tipo do chiste relata que ten un irmán que pensa que é *unha lámpada*, pero non se atreve a mandalo para o manicomio porque a todos nos fai falta a luz.